

УДК 314.7

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РЕІНТЕГРАЦІЇ МІГРАНТІВ
В УКРАЇНІ**

БАЛУЄВА О. В.,
доктор економічних наук, доцент,
проректор з наукової роботи,
ЧУПРИНА О. О.,
кандидат наук з державного
управління, доцент, докторант,
Донецький державний університет
управління (м. Маріуполь)

Визначено основні дефініції, причини повернення мігрантів та проблеми реінтеграції в соціум, який змінився за період їх відсутності. Зазначено, що повернення і повторна інтеграція громадян є одним з найбільш важливих питань в сфері міграційної політики. Сформовано модель реінтеграції мігрантів. Запропоновано основи державної програми сприяння зворотній міграції та реінтеграції мігрантів.

Ключові слова: реінтеграція, мігрант, зворотна міграція, державна програма

Определены основные дефиниции, причины возвращения мигрантов и проблемы реинтеграции в социум, изменившийся за период их отсутствия. Отмечено, что возвращение и повторная интеграция граждан является одним из наиболее важных вопросов в сфере миграционной политики. Сформирована модель реинтеграции мигрантов. Предложено основы государственной программы содействия возвратной миграции и реинтеграции мигрантов.

Ключевые слова: реинтеграция, мигрант, возвратная миграция, государственная программа

The main definitions, the reasons for the migrants' return and the reintegration into society issues, which have changed over the period of their absence, have been determined. It has been noted that the return and reintegration of citizens is one of the most important issues in the migration policy field. The model for the migrants' reintegration has been developed. The foundations of the state program to return migration facilitation and migrants' reintegration have been proposed.

Keywords: reintegration, migrant, return migration, state program.

Постановка проблеми. Україна залишається однією з найбільших країн-експортерів робочої сили в Європі: не менше 2 млн. українських громадян працює за її межами [1, с. 285].

Така ситуація обумовлена економічними труднощами, які призвели до формування значних потоків трудової міграції з країни і спробам вирішити життєві проблеми у спосіб працевлаштування за кордоном. Відсутність достатньої кількості сучасних робочих місць та підвищення рівня безробіття, низька купівельна спроможність та падіння рівня життя спричиняють зростання

міграційного відтоку працюючого населення.

Так, за результатами модульного вибіркового обстеження населення (домогосподарств) із питань трудової міграції, проведеного органами державної статистики у січні-червні 2017 року, серед причин працевлаштування за кордоном трудові мігранти відзначили наступні: відсутність в Україні підходящої роботи, що відповідає здобутій кваліфікації (8,2 %); низький рівень заробітної плати (84,3 %); бажання підвищити рівень кваліфікації за кордоном, зробити кар'єру (0,3 %); бажання жити за кордоном (1,7 %); несприятливі умови праці в Україні (3,6 %); сімейні обставини (возз'єднання з сім'єю, виїзд з чоловіком/дружиною, заміжжя/ одруження тощо) (1,1 %); інші (0,8 %) [2, с. 21].

Однак, за зростанням міграційних потоків криється проблема відтоку трудових ресурсів, яка в сучасних умовах, для котрих є характерним різке скорочення чисельності населення, лише загострюється. Це пояснюється тим, що з виїздом українських громадян, в тому числі молоді, за кордон Україна втрачає цінний людський капітал.

Отже, в результаті країна втрачає людський потенціал у міграційному обміні населенням з іншими країнами, що виступає стримуючим фактором для розвитку національної економіки.

Повернення і повторна інтеграція громадян є одним з найбільш важливих питань в сфері міграційної політики для урядів багатьох розвинених держав.

Як свідчить світовий досвід, найбільш бажаним контингентом іммігрантів для будь-якої країни є її колишні мешканці, які раніше виїхали за кордон, а також їх нащадки [3].

Оскільки найбільш значущим міграційним потоком на сьогодні є трудова міграція громадян України за кордон, у центрі уваги держави передовсім має стояти захист прав та інтересів українців, працевлаштованих за кордоном, та заохочення їх повернення.

Україна зацікавлена в поступовому поверненні довгострокових трудових мігрантів, які виявляють або за певних умов можуть виявити готовність до повернення. Однак, у цьому контексті постає проблема реінтеграції в соціум, який змінився за період їх відсутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку міграційних процесів присвячені праці вітчизняних вчених, серед яких: Е. М. Лібанова [4], О. А. Малиновська [5], О. Позняк [3]. Українськими вченими проаналізовано тенденції зовнішніх трудових міграцій, досліджено життєві стратегії мігрантів, оцінено наслідки трудових міграцій для мігрантів та їхніх сімей.

Спостерігаються певні напруження і зрушення в сфері регулювання трудової міграції громадян. Так, в Законі України «Про зовнішню трудову міграцію» зазначено, що держава сприяє реінтеграції в суспільство трудових мігрантів і членів їхніх сімей шляхом здійснення комплексу соціальних, правових, економічних та інших заходів, передбачених законодавством [6].

Створення необхідних умов для повернення та реінтеграції українських мігрантів в українське суспільство визначено однією з цілей Стратегії державної міграційної політики України [7].

Виділення невирішених раніше питань. Останніми роками формуванню міграційної політики в Україні приділяється значна увага. Разом з тим питання створення умов для повернення довгострокових мігрантів є надзвичайно

актуальним для України і потребує додаткового опрацювання, регулювання і більш глибокого наукового вивчення в рамках міграційної політики. Тому представляється доцільним узагальнення теоретичних напрацювань з питань реінтеграції, формування сучасних підходів в цій сфері.

Метою статті є формування теоретико-методичних основ реінтеграції мігрантів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Масового характеру набув виїзд українців за кордон з метою працевлаштування. Як правило, така мобільність, насамперед до сусідніх держав, має форму сезонної, циркулярної трудової міграції, але інколи призводить до тривалого, багаторічного перебування мігрантів за кордоном, поступового перетворення тимчасової трудової міграції на переселенську.

Під довгостроковими трудовими мігрантами розуміються громадяни України, які займаються оплачуваною економічною діяльністю на території інших країн з тривалістю перебування рік і більше. Вони являють собою закордонний контингент українського населення, який включено в офіційні дані про чисельність населення України. Крім того, частина з них за певних умов є потенційними реемігрантами.

Згідно з визначенням Міжнародної організації з міграції (МОМ), «зворотна міграція - це переміщення особи, яка повертається в країну походження або місце постійного проживання після принаймні річного перебування в іншій країні» [8, с. 85].

Слід зазначити, що мігранти, які повертаються в Україну, мають різний міграційний досвід, демографічні, соціально-економічні характеристики та правовий статус в країні перебування.

Як свідчать результати досліджень, причини повернення мігрантів є різноманітними. Вони можуть бути обумовлені факторами «тяжіння» країни походження (наприклад, покращення соціально-економічної та політичної ситуації), або факторами, які «виштовхують» з приймаючої країни (наприклад, проблеми інтеграції та адаптації).

Так, в повномасштабному вибірковому обстеженні населення з питань трудової міграції, яке було здійснено у червні 2008 року в рамках проекту «Дослідження трудової міграції в Україні» Державним комітетом статистики України та Українським центром соціальних реформ, виокремлено наступні причини: погіршення стану здоров'я мігранта або його рідних; наближення пенсійного віку; відчуття виконання власного «обов'язку» щодо забезпечення родини; повернення молоді для завершення навчання [9].

Зазначимо, що проблема реінтеграції актуалізується і для емігрантів, які з будь-яких причин вирішили повернутись. Так, у 2017 році в Україну повернувся 1741 особа, з тих, які попередньо отримали дозволи на виїзд за кордон на постійне місце проживання. Найбільше громадян України повернулося з Росії, Ізраїлю, США, Молдови, Білорусі та Німеччини (рис. 1).

Рис. 1. Кількість оформлених громадянами України документів для виїзду за кордон на постійне місце проживання та кількість громадян, що повернулися в Україну, осіб

Джерело: побудовано за даними [10, с. 51]

Достатньо цікавим з цього приводу представляється дослідження статистичного управління Канади, в процесі якого виявлено, що одна третина іммігрантів-чоловіків (у віці від 25 до 45) покинули Канаду протягом 20 років після прибуття. Більше половини тих, хто покинув країну, зробили це протягом першого року після приїзду. Серед основних причин повернення мігрантів виявлено наступні: ностальгія, розчарування в Канаді; неможливість адаптуватись до погодних умов, професійна незадоволеність; високі податки; небажання пристосовуватися до місцевого способу життя [11].

Слід звернути увагу, що у колишніх емігрантів і довгострокових трудових мігрантів сформовано певні системи цінностей і спосіб життя, які можуть відрізнятися від тих, які склались в Україні. Крім того, за тривалий час їх відсутності, в країні відбулись певні соціально-економічні трансформації, законодавчі зміни, що потребує певного часу і комплексу заходів, спрямованого на повторну інтеграцію, тобто реінтеграцію таких мігрантів до приймаючого суспільства.

За визначенням MOM, реінтеграція являє собою повторне включення людини в групу або процес, наприклад, включення мігранта в суспільство країни свого походження [8, с. 82].

В українському законодавстві реінтеграція в суспільство трактується як комплекс соціальних, правових, економічних та інших заходів, спрямованих на сприяння адаптації в суспільстві трудових мігрантів і членів їхніх сімей після повернення з держави перебування [6].

Акцентуємо увагу на тому, що політика в сфері реінтеграції мігрантів, які мають намір повернутися або повертаються, є складовою державної міграційної політики країн їх походження і здійснюється за допомогою комплексу інструментів. Однак слід зауважити, що довгострокові трудові мігранти і емігранти мають особливості в питаннях інтеграції і потребують використання специфічних інструментів і формування відповідних заходів міграційної політики.

Зазначимо, що процес реінтеграції включає економічний, соціально-психологічний і культурний аспекти, які тісно пов'язані між собою і впливають один на одного. При цьому заходи, спрямовані на повторне включення мігрантів до соціально-економічного, політичного, культурного життя приймаючих

громад доцільно здійснювати на всіх етапах процесу: як до, так і після повернення. Модель реінтеграції мігрантів представлена на рис. 2.

Рис. 2. Модель реінтеграції мігрантів

Джерело: розроблено авторами

З цього приводу цілком слушною є думка стосовно того, що моделі реінтеграції мігрантів формуються на основі трьох взаємопов'язаних елементів. А саме: реінтеграційна обстановка в країні походження; тривалість і вид міграційного досвіду; обставини, які мотивують повернення і діють як в країні походження, так і в приймаючій країні, тобто обставини як до, так і після повернення. Ступінь свободи при прийнятті рішення мігрантами про повернення впливає на їх реінтеграцію: чим більше мігранти керуються особистим рішенням про повернення, тим більш ефективним є цей процес. Добровільність прийняття рішення про повернення і готовність це зробити – два основних елементи, з яких складається підготовленість мігрантів до повернення [12].

Однак, виокремити чисельність тих, хто повернувся на добровільній основі і зробити певні висновки з цього приводу досить складно, оскільки такі статистичні дані відсутні. Така ситуація пояснюється індивідуальним характером зворотного руху і особливостями прийняття рішень виключно мігрантами і членами їх родини.

Слід вказати на той факт, що відсутність або нестача комплексу заходів з боку держави, спрямованих на створення можливостей для ефективного входження до національного ринку праці та адаптації до сучасного бізнес середовища, ускладнює повноцінну реінтеграцію колишніх мігрантів.

Слід погодитись з висловом, що зворотна міграція, повернення співвітчизників – це найбільш м'який для української держави шлях стимулювання приросту населення, оскільки, в порівнянні з іноетнічними мігрантами, ці особи не мають мовного бар'єру, а в більшості випадків володіють більш високою освітньою та професійною кваліфікацією [13].

Повертаючись в Україну, колишні довгострокові трудові мігранти та емігранти стикаються з певними проблемами, пов'язаними з процесами реінтеграції та реадаптації (рис. 3). У вирішенні цих проблем громадяни потребують певної підтримки. І не знаходячи її, колишні мігранти знов можуть шукати кращого життя закордоном.

Враховуючи переважно соціально-економічний характер зазначених проблем, при виборі інструментів і формуванні комплексу заходів, спрямованих на сприяння добровільному поверненню та подальшу реінтеграцію, слід зробити акценти саме на цій сфері, звертаючи особливу увагу і концентруючись на можливості працевлаштування (в тому числі розвитку власної справи), рівні заробітної плати.

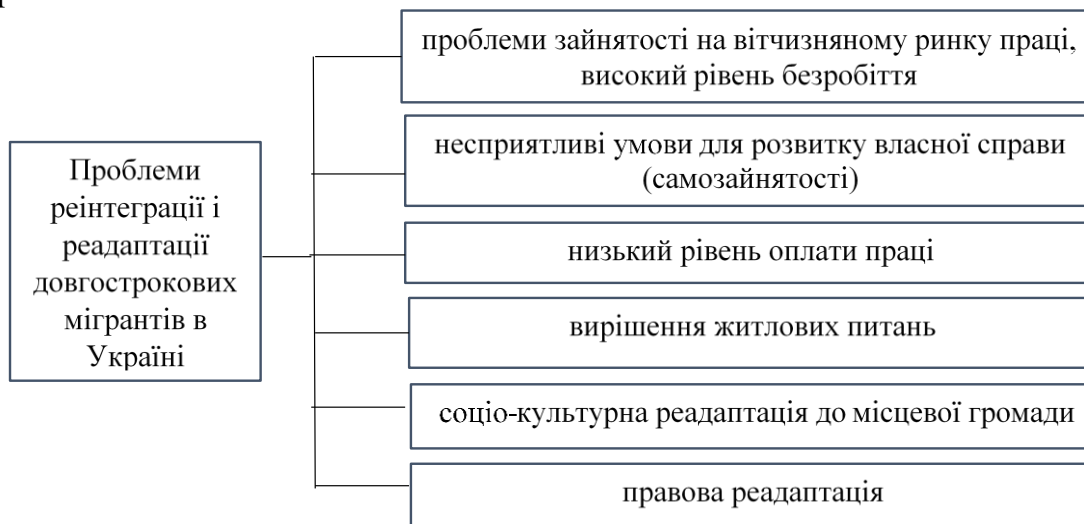

Рис. 3. Проблеми реінтеграції і реадаптації довгострокових мігрантів в Україні

Джерело: сформовано авторами

Результати досліджень свідчать, що діяльність, яка спрямована на сприяння добровільному поверненню та подальшу реінтеграцію, здійснюється міжнародними організаціями, деякими приймаючими країнами та країною походження мігрантів. При цьому такі проекти та програми розподіляються на

дві групи: спрямовані на сприяння добровільному поверненню (AVR); спрямовані на сприяння добровільному поверненню та реінтеграції (AVRR). Однак слід зауважити, що часто такі проекти реалізуються в невеликих масштабах.

Зазначимо, що питання реінтеграції знайшло відображення в українському законодавстві, в якому визначена доцільність створення необхідних умов для повернення та реінтеграції українських мігрантів в українське суспільство та акцентується увага на необхідності формування загальнодержавної програми сприяння зворотній міграції та реінтеграції трудових мігрантів, що повертаються [7; 14].

Однак, незважаючи на важливість проблеми і акценти на законодавчому рівні, в країні досі відсутні програми, спрямовані на реінтеграцію мігрантів. Тому є необхідність у формуванні і реалізації державної програми сприяння зворотній міграції та реінтеграції мігрантів, які повертаються в Україну. Основною метою програми має стати заохочення до повернення українських мігрантів та створення умов для ефективного залучення довгострокових мігрантів до соціально-економічного розвитку країни.

Вважаємо доцільним реалізацію цієї програми у часі здійснювати в 2 етапи: під час перебування за кордоном та після повернення в Україну.

Серед основних блоків програми слід виокремити наступні: інформаційна підтримка; сприяння працевлаштуванню та створенню власного бізнесу; сприяння економічній реінтеграції; соціальна, культурна і психологічна підтримка; правова допомога.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Україна зацікавлена в поступовому поверненні довгострокових українських мігрантів, які виявляють або за певних умов можуть виявити готовність до цього процесу. Однак, у цьому контексті постає проблема реінтеграції в соціум, який змінився за період їх відсутності. Діяльність, яка спрямована на сприяння добровільному поверненню та подальшу реінтеграцію, здійснюється міжнародними організаціями, деякими приймаючими країнами та Україною, як країною походження мігрантів. У зв'язку з цим є необхідність у формуванні та реалізації державної програми сприяння зворотній міграції та реінтеграції мігрантів, що входить до основних задач і перспектив подальших досліджень.

Література:

1. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін.; НАН України. К., 2015. 336 с.
2. Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження). Статистичний бюлетень: [Відповідальний за випуск Сенік І. В.]. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 36 с.
3. Позняк А. Радмиссия, добровольное возвращение и реинтеграция в Украине: [Пояснительная записка CARIM-East RR 2013/17] / А. Позняк. - Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute, 2013.
4. Населення України. Трудова еміграція в Україні: [монографія]/ За ред. Е. М. Лібанової. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2010. 233 с.

5. Малиновська О. А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями: монографія. К.: Вид-во НАДУ, 2004. 236 с.

6. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 05.11.2015 N 761-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/761-19>.

7. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. URL: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-p>.

8. International Migration Law. Glossary on Migration. – Geneva: International Organization for Migration, 2011. 185 p.

9. Зовнішня трудова міграція населення України. Обстеження фонду Арсенія Яценюка «Open Ukraine». URL: www.ukrrudprom.ua/news/Found_open_Ukraine.

10. Міграційний профіль України 2016 рік. URL: <http://dmsu.gov.ua/images/files/MP2016.pdf>

11. Шість причин, чому українці втікають з еміграції в Канаді. URL: <http://svitua.com.ua/news/201703/2787-6-prychyn-chomu-ukrayinci-vtikayut-emigraciyi-kanadi>

12. Cassarino Jean Pierre. Conditions of Modern Return Migrants / Cassarino Jean Pierre // Editorial Introduction, International Journal on Multicultural Societies. – 2008. 10:2.

13. Иващенко-Стадник Е. Вечное возвращение: современные проблемы социальной реинтеграции украинских трудовых мигрантов, прибывающих из ЕС в Украину (по результатам социологических исследований): [CARIM-East RR 2013/05] / Е. Иващенко-Стадник. – Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute, 2013.

14. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Українська трудова міграція: стан, проблеми та шляхи їх вирішення: постанова Верховної Ради України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 22, ст.850.

The purpose of the article is to form theoretical and methodological foundations for the migrants' in Ukraine.

Ukraine remains one of the largest exporting countries in Europe. The country is interested in the gradual return of long-term Ukrainian labor migrants who, or under certain conditions, can show readiness to return. The issue of reintegration is relevant for emigrants who for whatever reason have decided to return.

However, in this context, the issue of reintegration into society, which has changed during the period of their absence, appears. Activities aimed at promoting voluntary return and further reintegration are carried out by international organizations, some host countries and Ukraine as a country of migrants' origin.

The return and reintegration of citizens is one of the most important issues in the field of migration policy for the governments of many developed countries.

Measures aimed at reintegrating migrants into the socio-economic, political, cultural life of the country should be carried out at all stages of the process: both before and after the return.

The migrants' reintegration model has been proposed.

Reintegration and readaptation issues of long-term migrants in Ukraine have been determined.

The emphasis has been placed on the necessity of the formation and implementation of a state program for the reverse migration promotion and the migrants' reintegration. The main objective of the program has to be the Ukrainian migrants' return encouragement and conditions creation for the effective attraction of long-term migrants to the socio-economic development of Ukraine.

It has been proposed to implement this program in time in 2 stages: while staying abroad and upon returning to Ukraine.

Among the main blocks of the program are the following: information support; promotion of employment and creation of own business; promotion of economic reintegration; social, cultural and psychological support; legal aid.